

JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ RELIKWII W POLSZCZYŹNIE

Linguistic and cultural image of relics in Polish

Elżbieta Skorupska-Raczyńska

DOI: 10.17846/CL.2025.18.2.208-217

Abstract: SKORUPSKA-RACZYŃSKA, Elżbieta. *Linguistic and cultural image of relics in Polish*. The word relic (Latin: reliquiae ‘remains’) has been present in Polish culture since the early days of its formation under the influence and participation of Christianity. As a religious term, it is attributed to the sphere of spiritual life, faith and the sacredness associated with them; it is characterized by a sparse synonymy, which includes holiness, remains and saint, as well as Lipsan Greek. Equally sparse are its derivatives and related ones, such as: reliquary, its diminutive form, and the lexical unit relivial (not used today). The semantic field of relic also includes: liturgical equipment, casket, pax, lipsanoteca and lipsanography. Such lexical phenomenon is characteristic of vocabulary with limited linguistic and cultural functionality.

Among the most frequently mentioned in circular communication, the most valuable relics are those of the Sacred, that is, those associated with the Passion of Christ, i.e. a fragment of the Cross, a fragment of the crown of thorns, the holy nail, the Veil of Veronica, the spear of Longinus and the Turin Shroud. In Polish culture, rank partitions of saints associated with the history of the nation are mentioned, such as St. Adalbert, Stanisław (bishop of Krakow), Kinga, Florian, Cyril Constantine, Andrew Bobola and John Paul (pilgrim pope). Nonetheless, each relic, as attributed to relative worship, is treated with the utmost respect that enables the worship of the associated saint.

Keywords: *vocabulary, semantics, culture, religion, linguistic image of the world*

Wyraz **relikwia** – obecny w kulturze rozwijającej się na terenach etnicznie polskich od początków zasilającego ją chrześcijaństwa, odnoszony powszechnie do ‘fragmentu (fragmentów) śmiertelnych szczątków ciała osób uważanych za święte lub przedmiotów mających z nimi jakiś związek, otaczanych czcią religijną’¹ – przyjęty został z łaciny, w której w formie mnogiej *reliquiae* oznaczał ‘szczątki’, od *relinguere* ‘pozostawiać, porzucać’². W polszczyźnie pisanej odnajdujemy go w drugiej połowie XIV wieku, ówczesnie w formie mnogiej **relikwie**. Przyjmując za cenionym i uznanym w dwudziestoleciu międzywojennym bilingwalnym *Słownikiem łacińsko-polskim* przygotowanym *do użytku szkół średnich* (pod kierownictwem Bronisława Kruczkiewicza) (Kruczkiewicz 1925, 728), zakładamy, iż wyraz ten w zasobach leksykalnych języka łacińskiego prototypowo nie wyróżniał się nacechowaniem kultowym. Świadczą o tym również przywołane w artykule hasłowym treści: „*reliquiae*, arum (w *heksametrze*: *reliquiae*) fem. (*reliquus*) pozostłość, resztki, reszta: r. cibi *Ci*, r, copiarum *N*, *reliquiae* Danaum atque Achilli *V*, r. *cladis*,

¹ Za: Doroszewski 1965, 914. Porównaj na przykład: Łapiński 1995, 130; Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511; Dubisz 2000, 923; Słownik języka polskiego; Wielki słownik języka polskiego.

² Za: Kopaliński 2000, 429. Porównaj: Lam 1939, 1802; Bańko 2010, 1079.

pugnae *L* co bitwa oszczędziła, reliquias et ossa parentis *V* popioły ojca, r. ferales *T* kości; maximi belli reliquias instaurare *Ci*, avi r. *V* spuścizna po dziadku” (Kruczkiewicz 1925, 728).³ Do aktu ostatecznego nawiązuje wyraz wskazywany w etymologii terminu relikwie wyraz **relinquo** i jego podstawa *re* i *linguere*, objaśniony w znaczeniu pierwszym treścią: „(obchodząc, umierając) zostawić, pozostawić: Mithridates fugiens maximam vim auri reliquit *Ci*, armis, relictis decedere *N*, impedimentis custodiae ac praesidio sex milia hominum reliquit *C*, eius pontis custodes principes reliquit *N* jako stróżów, jak straż, britanniam r. *C*; przen. desiderium sui r. *Ci*, vestigium statuarum nullum r. *Ci*, heredium a patre relictum *N*, unde refferretur, vix reliquit *N* na koszt pogrzebu, grandem filiam, pupillum filium r. *Ci*, heredem testamento r. *Ci* ustanowił w testamencie spadkobiercą, dziedzicem” (Kruczkiewicz 1925, 727). Ich treść zatem wpłynęła na kształt i zakres semantyczny terminu relikwia przyporządkowanego w polszczyźnie religii i wierze oraz związanego z nimi kultu świętych.

Wykorzystane w *Słowniku warszawskim* (rejestrującym zasoby języka polskiego od jego piśmiennych początków po pierwsze dziesięciolecie wieku XX i nazywanym tezaurusem polszczyzny) cytaty ilustrujące rozległość znaczenia wyrazu relikwia (relikwie) w jego podstawowej i wiodącej treści (‘szczątki, szczególnie ciał świętych’) (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511) odzwierciedlają przyporządkowanie funkcjonalne tej jednostki leksykalnej, jak w wyimkach z dzieł twórców szesnasto- i siedemnastowiecznych, dla przykładu: Stanisława Karnkowskiego (1520 – 1603), biskupa kujawskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa (od 1581 roku)⁴ → „Kości i inne ostatki świętych ludzi, relikwie” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511); Grzegorza z Żarnowca (1528 – 1601), teologa, polemisty wyznaniowego, postyllografa, kalwina → „Relikwie, słowo łacińskie, rozumie się ostatki, co nam święci zostawili” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511); Piotra Skargi (1536 – 1612), jezuita, teologa, pisarza i kaznodziei, pierwszego rektora Uniwersytetu Wileńskiego → „Cóż za pożytek z kości świętych i innych relikwii i grobów ich bierzem? Wielki” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511); Grzegorza Knapskiego (1561 – 1638), teologa, filologa, leksykografa i pisarza → „Relikwie, kości świętych ludzi ku czci ich wystawione kościelnym zdaniem” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511); Kaliksta Sakowicza (1578 – 1647), pisarza, teologa, polemisty religijnego → „Moszczy albo relikwie” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511); Joachima Lelewela (1786 – 1861), historyka, sławisty, działacza politycznego → „Po [...] gnieźnieńskich traktatach Otto do swojego kraju powrócił, przesyłając w darze Bolesławowi relikwie włóchni świętego Maurycego” (Doroszewski 1965, 915); Józefa I. Kraszewskiego (1812 – 1887), publicysty, wydawcy, encyklopedysty, pisarza o największym liczbowo w Polsce dorobku prozatorskim → „[W Padwie] główną relikwią jest język św. Antoniego i część dolnej szczęki w przepysnej oprawie” (Doroszewski 1965, 914-915); Henryka Sienkiewicza (1846 – 1916), nowelisty, powieściopisarza, laureata Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za całokształt → „Ile relikwii ode mnie nabrali” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511) i innych. Jako wtórne i późniejsze odnajdujemy znaczenie przenośne wyrazu relikwie ‘droga sercu pamiątka’: „Po matce mi został obrazek Najświętszej Panny Częstochowskiej, który za relikwią chowam”⁵ (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511), czyli przechowuję i traktuję jak cenną rzecz

³ Cytowana treść ma oryginalną postać jak w *Słowniku łacińsko-polskim*, jest przywołana bez zmian. Zgodnie z wykazem skrótów, poprzedzającym zawartość główną wyżej wymienionego *Słownika*, zastosowane w objaśnieniu leksykograficznym znaki w postaci wersalików oznaczają, w porządku alfabetycznym: *C* = Caesar, *Ci* = Cicero, *L* = Livius, *N* = Nepos, *O* = Ovidius, *T* = Tacitus, *V* = Vergilius.

⁴ Stanisław Karnkowski – autor wielu publikacji o treściach teologicznych i religijnych, jak na przykład *Napominania potrzebne i zbawienne, których wszyscy plebani [...] używać mają* (1569).

⁵ W znaczeniu ‘na kształt relikwii, jak relikwie chowam’.

świętą; a także żartobliwe ‘coś bardzo starego’: „Fatum mi tę relikwię przeznaczyło” (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511), czyli tu strupieszalą babę.

Termin **relikwiarz**, objaśniany dawniej jako ‘rodzaj małej monstrancji, skrzyneczka, puszka albo krzyż, zwykle z metalu szlachetnego, mieszczące wewnątrz szczątki świętych lub inne relikwie’ (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511), obecny jest w polszczyźnie pisanej od połowy XV wieku, niezmiennie do dziś jako nazwa sprzętu kultowego do przechowywania relikwii (Dubisz 2000, 924). Kształt relikwiarza nawiązujący do symboli religijnych (jak krzyż czy arka), a także zdobienia o randze wysokiego kunsztu artystycznego, świadczą o najwyższym poziomie szacunku z jednej strony dla jego zawartości, z drugiej wiary i czci dla odniesionego do nich świętego bądź błogosławionego.

Oba terminy, mimo że stylistycznie kwalifikowane w języku jako terminy kultowe, charakteryzują się obecnie znaczącą w komunikacji popularnością mimo ich braku w opracowanym w drugiej połowie XX wieku *Słowniku frekwencyjnym polszczyzny współczesnej*⁶. Świadczą o tym również wybrane fragmenty wypowiedzi prasowych ostatnich dziesięcioleci, dotyczących istoty relikwii, jak w przykładach na łamach: „Tygodnika Podhalańskiego”, nr 40, 1990 → „Kilka miesięcy temu muzeum odwiedziły siostry zakonne z Watykanu. [...] jedna z nich szepnęła mi, że powie przy śniadaniu Ojcu Świętemu o relikwiiach błogosławionego ks. Dańkowskiego” (SJP.PWN); „Tygodnika Podhalańskiego” nr 42, 1999 → „Teraz posłużą one do wykonania jednego wielkiego talentu, który będzie ustawiony w Katedrze Gnieźnieńskiej przed relikwiami Św. Wojciecha” (SJP.PWN); „CKM”, nr 11, 2000 → „Podczas odczyniania egzorcysta odmawia szereg modlitw po łacinie, m.in. Pater Noster, Ave Maria, Gloria i Salve Regina i błogosławi opętanego relikwiami” (SJP.PWN); „Trybuna Śląskiej”, 23.08.2002 → „W każdym kościele, w głównym ołtarzu, jest relikwia świętego, z reguły patrona danej świątyni” (WSJP); „Rzeczpospolitej”, 05.04.2004 → „Na pola wilanowskie przybyły setki wiernych, biskupi z Polski i zagranicy, w tym państw wstępujących do Unii Europejskiej, oraz politycy [...]. Specjalnie na tę okazję sprowadzono relikwie trzynastu świętych i błogosławionych, m.in. Matki Teresy, Siostry Faustyny, Andrzeja Apostoła, Stanisława, Wojciecha, Brygidy” (SJP.PWN); „Dziennika Zachodniego”, 21.06.2010 → „Na razie wszystkie chętne parafie otrzymały relikwie błogosławionego księdza Jerzego Popiełuszki” (WSJP); w gazecie „Metropol”, nr 02.19, 2001 → „Jan Paweł II przekazał zwierzchnikowi kościoła katolickiego, Nersesowi Piotrowi XIX relikwie św. Grzegorza Oświeciciela patrona Ormian. Okazją do tego była 1700 rocznica chrztu Armenii” (SJP.PWN). Uzupełniają je wypowiedzi na temat koncepcji relikwiarza, zamieszczone na przykład w „Dzienniku Zachodnim” z 21.02.2011 roku, w którym interpretowano wydarzenia dotyczące relikwii Sługi Bożego Jana Pawła II → „Zamówiono specjalne relikwiarze, które mają być wykonane ze szlachetnych kruszców” (WSJP). Nie omija się informacji dotyczących relikwii i relikwiarzy w informatorach, co odzwierciedlają dla przykładu wyimki z *Przewodnika po Polsce* Krystyny Malik i Marii Raciborskiej, cz. 1 z 1997 roku: „Przy ulicy Rakowieckiej 61, nowoczesny dwupoziomowy kościół jezuitów św. Andrzeja Boboli (z relikwiami patrona)” (SJP.PWN) czy z publikacji *Grecja. Kulturowy przewodnik po Grecji bizantyjskiej*, wydanej w 2007 roku: „Klasztor posiada ogromną kolekcję przedmiotów liturgicznych i relikwiarzy, wśród tych ostatnich największa na Athos cząstkę Krzyża Świętego, podobno dar cesarza Romana z XI wieku” (WSJP). W Narodowym Korpusie Języka Polskiego odnajdujemy również kolokacje z komponentem

⁶ Kurcz et al. 1990. Prace nad słownikiem frekwencyjnym polszczyzny pisanej rozpoczęto w 1967 roku; wydano go w postaci list frekwencyjnych w pięciu tomach, w latach 1974 – 1977. Autorzy przywołanego w tym tekście *Słownika frekwencyjnego* do jego opracowania wykorzystali ich zasoby, a także opracowanie pióra H. Zgólkowej *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*. Por.: Zgólkowa 1983.

⁷ Po cytacie wskazując wykorzystane jego źródło w wersji internetowej.

relikwia, ilustrujące przenośnie podniosłe treści, związane najczęściej z wybitnymi, zapisanymi w dziejach Europy Polakami, jak między innymi król Jan III Sobieski: „Serce króla Jana III wyjęto z ciała i z należyтым szacunkiem przełożono do glinianego naczynia. Nie wiem, gdzie się owa relikwia dziś znajduje. W rodowej Żółkwi jest wmurowane w ścianę jedynie serce Marii Karoliny Bouillon – wnuczki zwycięzcy spod Wiednia” (SJP.PWN).

Oba wyrazy jako jednostki leksykalne nacechowane terminologicznie mają ograniczony zasób synonimiczny: w wypadku terminu **relikwia** wymienia się szeregowo wyraz bliskoznaczny **świętość**, zaś w jego polu semantycznym przywołuje się określenie **szczątki** i **święty**; w wypadku **relikwiarza** – nazwy **sprzęt liturgiczny**, **szkatuła** i **pacyfikał** (Dąbrówka – Geller – Turczyn 1993, 586; Bańko 2005, 669). Władysław Kopaliński, definiując i objaśniając w *Słowniku mitów i tradycji kultury* termin relikwiarz, przywołuje również nazwę **lipsanoteka** jako jego odpowiednik (Kopaliński 1985, 972), od greckiego *léipsanon* ‘relikwie’ (Kopaliński 2000, 301). Bezsprzecznie, uznać ją można za jednostkę w polszczyźnie najnowszej za rzadko używaną, skoro nie rejestrują jej obiegowe słowniki języka polskiego. Podobnie do słownictwa czynno/biernego zakwalifikujemy zarejestrowane w *Encyklopedycznym słowniku wyrazów obcych* (wydanym ponad osiemdziesiąt lat temu) terminy **lipsana** (gr. *léipsana* ‘szczątki’, od *léipein* ‘zostawić’) o treści ‘pozostałość, szczątki świętości, relikwie’ oraz **lipsanografia** (gr. *léipsana* ‘szczątki’ i *gráphein* ‘pisać’) oznaczającą opisanie relikwii (Lam 1939, 1150). Nieliczne również są jednostki leksykalne pokrewne i pochodne w wypadku omawianych terminów relikwia i relikwiarz – w związku z pierwszym odnaleźć można formę przymiotnikową **relikwialny**, notowaną w *Słowniku warszawskim*, bez poświadczenia użycia; bez rejestracji w słownikach polszczyzny współczesnej i najnowszej (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki 1912, 511), ale używaną, czego przykład odczytujemy w tekście poświęconym badaniom nad relikwiami Joanny d’Arc: „W związku z tym [...], z jednej strony może to być wskazówka, że mamy do czynienia z relikwialnym oszustwem (zwłaszcza, że poczerniała substancja na niej [na kości - ESR] jest również pochodzenia roślinnego i mineralnego, jak na domniemanej ludzkiej kości żebra”⁸; oraz zdrobnienie **relikwiarzyk** ‘mały relikwiarz’, żywe w polszczyźnie wcześniejszej i najnowszej, czego potwierdzenie odnajdujemy w wyimkach z tekstów literackich bądź wypowiedzi informacyjnych i popularyzatorskich. Oto ich przykłady z czasów XVIII i XIX wieku – tu ze wspomnień Józefa Rulikowskiego (1731 – 1792): „Przemysłem ich był handel świętościami; za powrotem z Rzymu roznosili medaliki, krzyżyki, paciorki, obrazki, relikwiarzyki” (Doroszewski 1965, 915) czy z *Pism* Ignacego Chodźki: „Ręką, już prawie skrzepłą, włożyła ona na mnie z ostatnim błogosławieństwem relikwiarzyk maleńki, srebrny [...], w którym jest partykuła⁹ krzyża św.” (Doroszewski 1965, 915) bądź współczesnych, by przywołać esej Agnieszki Śmiałko: „W Royal Ontario Museum w Toronto na wystawie sztuki współczesnej widziałam ciekawy eksponat [...]. Był nim [...] mały relikwiarzyk w kształcie słońca, a w nim okrągłe zdjęcie horyzontu na morzu” (Śmiałko 2007); z domen publicznych: „Ten niewielki, mający ponad pięć centymetrów wysokości, przenośny relikwiarzyk wykonano jako formę zawieszki – amuletu. Uznaje się, że powstał w warsztatach hiszpańskich w XVI wieku” (www.zbiory.mnk.pl); „Medalion – relikwiarzyk owalny, dwustronny, z grawerowaną sceną Bożego Narodzenia na awersie i na rewersie przedstawieniem ołtarza ofiarnego z aniołem trzymającym w ręce serce gorejące, w zwieńczeniu w glorii promienistej krzyż z napisem IHS” (www.rempex.com.pl);

⁸ *Kościoty wschodnie, katolickie i protestanckie. Relikwie Joanny d’Arc: prawdziwe czy nie?*

⁹ Wyraz **partykuła** oznacza tu cząstkę, zgodnie z pierwowzorem i znaczeniem źródłowym (łac. *particula* ‘cząstka’). W *Słowniku warszawskim* w znaczeniu ‘cząstka, cząsteczka, odrobina, okrucza, ułamek, zdiebło, kruszyna’ kwalifikowany jako mało używany (por. SW IV, 68).

„Mosiężny dwuczęściowy relikwiarzyk ze szczątkami św. Stanisława Kostki” (Relikwiarzyk św. Stanisława Kostki. 2025.) i inne.

Sam relikwiarz może mieć kształt ampułki, puszki i szkatułki, sarkofagu, medalionu i korony, krzyża, małej budowli, bywa że bursy (czyli torby pielgrzyma), głowy, ręki, stopy czy popiersia. Wykonywany był / jest przy użyciu cennych materiałów, metali szlachetnych, często inkrustowany cennymi kamieniami, perłami, masą perłową bądź kością słoniową. Takie wykonanie jest nie tylko wyrazem szacunku i oddania, ale też odnosi się do ukonstytuowanych i utrwalonych w kulturze chrześcijańskiej znaczeń przenośnych. Zgodnie bowiem z dawnymi przeświadczeniami kamienie szlachetne wiążą się z niebem. Według na przykład św. Hildegardy – jak opisuje Dorothea Forstner – powstają one na gorącym Wschodzie w wyniku współdziałania wody i ognia: „Od skwaru słońca rozżarzają się góry i rozgrzewają się rzeki, piana fal uderzających o zbocza górskie kamienieje na skutek ciepła skał, spada na piasek i powoli jest unoszona w odległe okolice. W zależności od temperatury powstają kamienie o różnej barwie, wielkości i różnych wewnętrznych siłach, które mogą okazać się pożyteczne dla człowieka. Szatan odczuwa wstręt do tych kamieni, bowiem swoim blaskiem przypominają mu jego wcześniejszą chwałę, a swym pochodzeniem – żywioł, którym został ukarany, ogień” (Forstner 1990, 134). Stanowią one zatem swoiście tarczę i oręż, podobnie jak srebro symbolizujące jasność i czystość, oczyszczenie duszy, język prawy, rzetelny, mądry i cenny, do czego nawiązuje przysłowie *Mowa jest srebrem...* o biblijnej proveniencji: „Słowa Pańskie – to słowa szczerze, wypróbowane srebro, bez domieszki ziemi, siedmiokróć oczyszczone” (Ps 12 (11), 7)¹⁰. Złoto z kolei jako niezwykle piękne i odporne na ogień wyraża potęgę i władzę, wyobraża to co jest najcenniejsze; jego kolor symbolizuje niebo i mądrość¹¹. Zgodnie zaś z przepisami liturgicznymi sprzęty liturgiczne, z którymi styka się Najświętsze, winny być wykonane wyłącznie ze złota bądź pozłacane.

Do najczęściej wymienianych w komunikacji obiegowej relikwii zalicza się te najcenniejsze a związane z męką Chrystusa, to jest fragment Krzyża, chustę Weroniki i włócznię Longinusa – nazywane Najświętszymi i przechowywane w Watykanie. Złożone w Bazylice Świętego Piotra udostępniane wiernym są jedynie kilka razy w roku, w oprawie związanego z nimi obrządku i rytuału. Fragment Krzyża ma długość ok. 15 cm; Chusta Weroniki, którą niewiasta otarła twarz cierpiącego Jezusa w Jego drodze na kalwarię nazywana jest Relikwią Świętego Oblicza; włócznia należała do setnika Longinusa, który przebił nią bok Chrystusa umęczonego na krzyżu. Ponadto wśród Najświętszych wymienia się Całun Turyński (płótno, w które owinięto Chrystusa przed złożeniem do grobu) przechowywany w turyńskiej Katedrze pw. Św. Jana Chrzciciela, w kaplicy Świętego Całunu; fragment korony cierniowej przechowywanej w katedrze Notre Dame i wystawianej publicznie w każdy pierwszy piątek miesiąca; znajdująca się w Jerozolimie w rzymskiej bazylice Świętego Krzyża tabliczka z tytułem winy, widniejąca nad cierpiącym, ukrzyżowanym Jezusem nad Jego głową; święty gwóźdź przywieziony przez Helenę, matkę Konstantyna Wielkiego z Ziemi Świętej do Rzymu i tu przechowywany na Lateranie w bazylice Świętego Krzyża z Jerozolimy¹².

W kulturze polskiej wśród powszechnie wymienianych wskazuje się spośród wielu relikwie kilkorga świętych, których rola w krzewieniu chrześcijaństwa i rozwoju państwowości na ziemiach etnicznie polskich jest szczególnie ceniona. Mowa tu o św. Wojciechu, św. Biskupie Stanisławie, św. Kindze, św. Florianie, św. Cyrylu, św. Andrzeju Boboli i św. Janie Pawle II. W kolejności: **Święty Wojciech** (956 – 997) – czeski książę, duchowny – zginął z rąk pogan podczas misji ewangelizacyjnej

¹⁰ Cyt. za: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia 2005, 672. Por. Krzyżanowski 1970, 476.

¹¹ Por. Kopaliński 2001; Tresidder 2005. Zob. też Browning 2005.

¹² Zob. np.: Panic 2010; Resch 2006.

w Prusach. Jego ciało trafiło do Gniezna, wykupione przez księcia Bolesława (zwanego później Chrobrym) za wagę złota. Około 1000 roku uznany został za świętego, a jego relikwie znajdują się w gnieźnieńskiej Bazylice Prymasowskiej – Sanktuarium Św. Wojciecha, także w innych, jak praska Katedra Świętych Wita, Waclawa i Wojciecha na Hradczanach. **Święty Stanisław** (1030 – 1079) – biskup krakowski – zamordowany w krakowskim kościele na Skałce podczas pełnienia posługi pasterskiej. Został kanonizowany w 1253 roku i ogłoszony patronem Polski. Jego relikwie znajdują się w katedrze na Wawelu w Krakowie, w ołtarzu będącym mauzoleum męczennika. Starszy relikwiarz, w kształcie ręki, wykonano w 1652 roku; najmłodszy, w kształcie słońca – w roku 1967; przeniesiono do niego relikwie ocalałe z szesnastowiecznego relikwiarza (o kształcie postaci biskupa – męczennika), wykradzonego w czasie II wojny światowej przez Niemców. **Święta Kinga** (1234 – 1292), zwana Kunegundą, była żoną księcia Bolesława Wstydlivego; kanonizowana w 1999 roku. Jej relikwie znajdują się w kilku miejscach w Polsce, między innymi w kaplicy przyklasztornej klarysek w Nowym Sączu, a przede wszystkim w ołtarzu kaplicy Św. Kingi w kopalni soli w Wieliczce – jako patronki górników solnych. Kult **Świętego Floriana**, żyjącego na przełomie wieków III i IV (2. poł. III w. – 304), rzymskiego oficera, chrześcijanina i męczennika, sprawowany jest od XII wieku za sprawą Kazimierza Sprawiedliwego. Uznany został za patrona zawodów związanych z ogniem, ale przede wszystkim strażaków, którzy swe święto obchodzą 4 maja, czyli w dniu w którym Kościół katolicki wspomina Floriana męczennika. Jego relikwie przechowywane są między innymi w Krakowie – w katedrze na Wawelu, na Kleparzu w bazylice św. Floriana, a także w Warszawie – w Bazylice Katedralnej św. Michała Archanioła i św. Floriana Męczennika na Pradze. Święci Cyryl i Metody jako bizantyjscy misjonarze chrystianizowali w IX wieku ziemie zamieszkałe przez Słowian¹³, nieśli także piśmiennictwo i rozwój kultury (Zozuła 2016, 31, 153-155; Zozuła 2017, 8-9; Wesoly 2020, 22-34; Jaworska-Wołoszyn – Klementowicz 2020, 44-45); zwani są Apostołami Słowian i uznani za Patronów Europy¹⁴. Miejsce spoczynku Metodego nie jest znane. Relikwie **Świętego Cyryla Konstantyna zwanego Filozofem** (ok. 826 – 869) przechowywane były w Rzymie, w kościele św. Klemensa, skąd przeniesione zostały do Salonik w 1974 roku, do cerkwi św. Cyryla i Metodego¹⁵. Zasługą również obu zakonników było stworzenie najstarszego pisma staro-cerkiewno-słowiańskiego, zwanego głągolicą, które stanowiło podstawy późniejszego głoskowego, jakim jest cyrylica (Dembowska 1979; Golachowska – Zielińska 2011; Uchto 2018, 129-142). **Święty Andrzej Bobola** (1591 – 1657) pochodził ze szlacheckiego rodu herbu Leliwa, był duchownym katolickim i misjonarzem. W okresie zbieżnym z powstaniem Kozaków Zaporoskich pod przywództwem Bohdana Chmielnickiego został pojmany, uwięziony i zakatowany. Mimo tortur i katusz nie wyrzekł się wiary. W 1938 roku uznany został za świętego. Jego relikwie przechowywane są w wielu miejscach kultu w Polsce i na świecie, między innymi w sanktuarium św. Andrzeja Boboli w Warszawie na Mokotowie. **Jan Paweł II** (1920 – 2005) – papież pielgrzym, po którego śmierci wierni oczekiwali niezwłocznego uznania jego świętości („Santo subito” ‘święty natychmiast’); kanonizowany w 2014 roku. Jego relikwie znajdują się w Polsce i w wielu krajach na świecie, między innymi fiołki z krwią papieża w Sanktuarium Świętego Jana Pawła II w Krakowie i w Kopalni Soli w Wieliczce (ponad 100 metrów pod ziemią).

¹³ Według *Legandy o Piaście Kołodzieju* do chaty ubogiego bartnika i oracza zawitali dwaj nieznanu mu wędrowcy, których gospodarz przyjął otwarcie i serdecznie. Jedna z powtarzanych w kulturze ludowej wersji dotyczącej ich tożsamości mówi, iż byli to misjonarze Cyryl i Metody. Por. np.: Walczyk – Wilkowski 2013, Orłóń; Bogacki. Zob. też obraz Witolda Pruszyńskiego z 1875 roku „Ofiarowanie korony Piastowi” (własność Muzeum Narodowego w Warszawie).

¹⁴ Ogłoszone przez Jana Pawła II w 1980 roku.

¹⁵ Relikwie św. Cyryla i Metodego zostały szeroko omówione przez Petera Ivaniča w dwujęzycznej monografii pt. *The Life of St. Constantine-Cyril and the Veneration of his Relics. Život Sv. Konštantína-Cyrila a úcta k jeho relikviám* (Ivanič 2024).

Wagę, znaczenie i doniosłość relikwii odzwierciedlają i podkreślają fakty związane z licznymi doświadczeniami eschatologicznymi i religijnymi, z wiarą, a także jej wizualne konceptualizacje, czego przykładem może być jedno z insygniów wybranego 8 maja 2025 roku kolejnego, dwieście sześćdziesiątego siódmego papieża, Leona XIV. W jego pektorale, który jest osobistym relikwiarzem dostojnika, przechowywane są partykuły świętych związanych z zakonem augustianów, do którego obecny papież przynależy. Relikwie ucieleśniają wierność, służbę świętych, ich męczeństwo i wytrwałość; należą do św. Augustyna z Hippony (354 – 430), reformatora i filozofa, założyciela wspólnoty mniszek i klasztoru augustianów, oraz jego matki św. Moniki (331 – 387) wzoru wytrwałości w modlitwie, a także św. Tomasza z Villanuevy (1486 – 1555), arcybiskupa Walencji, przykładu pobożności i prostoty. Dwie pozostałe to szczątki błogosławionego Anzelma Polanco Fontechy, biskupa Teuelu i męczennika chrześcijańskiego, i czcigodnego Giuseppe Bartolomea Menochio, biskupa Porfirio, a od 1800 roku papieskiego zakrystianina. Takie relikwie wybrał ojciec Josef Sciberras, postulator generalny zakonu augustianów, do daru w postaci ozdobnego krzyża noszonego na piersi, ofiarowanego przez Kurię Generalną zakonu biskupowi Robertowi Prevestowi 30 września 2023 roku, to jest w dniu kreacji jego posługi kardynalskiej. Pektorał ten – zapewne z wielu innych – wybrał Leon XIV jako insygnium papieskie. Jak podkreśla augustianin ojciec Sciberras: „To nie jest zwykła ozdoba [...] lecz widzialne wyznanie wiary i prawdziwa orientacja duszpasterska. Relikwie umieszczone w środku przywołują postacie świętości związane z Zakonem Augustianów, które ucieleśniają wierność, reformę, służbę i męczeństwo – wszystkie te elementy rozświetlają i wspierają posługę nowego Papieża” (Campisi 2025).

Zarówno szczątki świętych i błogosławionych, części związane z ich życiem przedmiotów oraz takich, które miały powiązanie z Chrystusem, jak i części zmarłych znamienitych świeckich – głównie serce – traktowane są z największym szacunkiem i należytą, przypisaną prawem i obyczajem dbałością. Ponadto zagadnienia dotyczące relikwii reguluje zbiór norm określonych jako Prawo Kościelne bądź Prawo Kanoniczne. Tam między innymi zastrzeżono, iż – jak czytamy dla przykładu w popularnym w drugiej połowie XX wieku *Małym Słowniku Teologicznym* – „Według przepisów Prawa Kościelnego relikwie powinny znajdować się w opieczętowanych relikwiarzach i posiadać dokument kościelny, stwierdzający ich autentyczność” (Kowalewski 1960, 324).¹⁶ Ograniczenia (obostrzenia) takie stały się konieczne ze względu na szerzący się od czasów wypraw krzyżowych handel relikwiami, wśród których dostarczano wiernym sprowadzane do Europy ich fałszywe wersje. Sprzyjała takiemu procederowi szczególnie żywa w średniowieczu cześć oddawana relikwiom. Sytuację tę próbowano naprawić od czasów Soboru Trydenckiego¹⁷, naprowadzając kult świętych, związanych z ich relikwiami i obrazami, na drogę czci okazywanej Bogu. Podkreślić należy, iż relikwiom jako takim nie oddaje się czci, jako że jest im przyporządkowany kult relatywny, czyli względny, zgodnie z którym gloryfikuje się osoby święte, z którymi relikwie są związane.

Zgodnie z kanonem teologicznym relikwie dzieli się na trzy klasy: I, II i III. Za najbardziej drogie i cenne uznaje się relikwie I stopnia, będące szczątkami ciała świętych bądź błogosławionych, jak kawałki kości, krew w ampulkach. Relikwiami II stopnia są przedmioty (bądź ich fragmenty), którymi święty / błogosławiony się posługiwał osobiście, użytkował, dla przykładu koszula, książka, modlitewnik itp. Do relikwii III stopnia zaliczyć można przedmioty, które miały kontakt z relikwiami klasy pierwszej bądź których dotknął sam święty¹⁸. Może zatem, zgodnie z założeniem

¹⁶ Por. np.: Vorgrimler 2005; Collins – Farrugia 2002.

¹⁷ Sobór trydencki (19 powszechny) odbył się w latach 1545 – 1563 w Trydencie we Włoszech. Zapoczątkował, w odpowiedzi na reformację, zmiany w Kościele trwające bez mała dwa stulecia. Zob. szerzej np.: Schatz 2001.

¹⁸ Zob. np.: Czym są relikwie? Na czym polega kult relikwii? 2022.

pobożności ludowej, taką relikwią być różaniec poświęcony przez papieża Jana Pawła II, a po jego śmierci położony przez wierną na chwilę na płycie nagrobnej Papieża – Polaka.

Podsumowując. Terminy relikwia / relikwie, pochodna forma relikwialny, relikwiarz oraz jego deminutiwum relikwiarzyk przyporządkowane są odmianie języka religijnego, w którym identyfikowane są ze świętością, wiarą i męczeństwem za nią, przypisane świętym i błogosławionym. Wyraz relikwia przyjęty został do polszczyzny z łaciny wraz z chrześcijaństwem w jego początkach na ziemiach etnicznie polskich. Nieco młodszy jest wyraz relikwiarz i kolejno relikwiarzyk. Terminologiczność i sakralność dyktują ich ograniczenie semantyczne, tym zatem tłumaczyć można nieliczne ich synonimy, jak świętość, szczątki świętych, lipsana – w wypadku relikwii, oraz sprzęt liturgiczny, szkatuła, pacyfikał, lipsanoteka – w wypadku relikwiarza. W słownikach odnajdziemy też mieszczący się w tym samym polu leksykalno-semantycznym rzadko używany termin lipsanografia. Do najcenniejszych relikwii zalicza się partykuły związane z Męką Chrystusa, zwane też Najświętszymi. W kulturze polskiej kult świętych jest zjawiskiem powszechnym – w każdym kościele jest bowiem relikwia jego religijnego patrona. Wśród najczęściej przywoływanych relikwii wymienia się te związane ze wspomnianymi w kalendarzu liturgicznym i z dziedzictwem kulturowym narodu świętymi, jak Wojciech, Cyryl, Stanisław, Kinga, Florian, Andrzej Bobola, Jan Paweł II. Żywotność ich kultu podnosi z dużą dozą prawdopodobieństwa fakt patronowania bądź całemu narodowi a nawet całej Europie, bądź profesjom tak popularnym jak służby pożarowe, cieszące się najwyższym prestiżem zawodowym¹⁹, czy zawodom egzotycznym jak dla przykładu górnictwo soli. Szacunek dla świętych odzwierciedlają również relikwiarze, w których przechowuje się szczątki świętych, wykonane kunsztownie z cennych, szlachetnych i pięknych materiałów.

REFERENCES

Dictionaries and lexicons

- Bańko, Mirosław (ed.). 2005. Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych. Warszawa.
- Bańko, Mirosław (ed.). 2010. Słownik wyrazów obcych. Warszawa.
- Browning, Wilfred Robert Francis. 2005. Słownik Biblii. Sławik, Jakub (trans.). Warszawa.
- Dąbrowka Andrzej – Geller Ewa – Turczyn Ryszard (eds.). 1993. Słownik synonimów. Warszawa.
- Dembowska, Maria (ed.). 1979. Słownik terminologiczny informacji naukowej. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Doroszewski, Witold (ed.). 1965. Słownik języka polskiego. T. VII. Warszawa.
- Dubisz, Stanisław (ed.). 2000. Uniwersalny słownik języka polskiego. T. III. Warszawa.
- Karłowicz, Jan – Kryński, Adam – Niedźwiedzki, Władysław (eds.). 1912. Słownik języka polskiego. T. V. Warszawa.
- Kopaliński, Władysław. 1985. Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa.
- Kopaliński, Władysław. 2000. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem. Warszawa.
- Kopaliński, Władysław. 2001. Słownik symboli. Warszawa.
- Kowalewski, Marian. 1960. Mały Słownik Teologiczny. Poznań – Warszawa – Lublin.

¹⁹ Zgodnie z najnowszym (w 2025 roku) zestawieniem najbardziej poważanych przez Polaków wykonywanych zawodów, najwyższym szacunkiem obdarzony jest strażak. W kolejności są to: ratownik medyczny, pilot samolotu pasażerskiego, pielęgniarka, lekarz, strażnik graniczny, farmaceuta, profesor uniwersytetu, górnik oraz inżynier pracujący w fabryce. Za: www.swresearch.pl.

- Kruczkiewicz, Bronisław (ed.). 1925. Słownik łacińsko-polski do użytku szkół średnich. Lwów – Warszawa.*
- Kurcz, Ida et al. 1990. Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej. T. I-II, Kraków.*
- Lam, Stanisław (ed.). 1939. Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych Trzaski, Everta i Michalskiego. Warszawa.*
- Łapiński, Adam. 1995. Historia religii. Słownik terminologiczny. Warszawa.*
- O'Collins, Gerald SJ – Farrugia, Edward G. SJ. 2012. Leksykon teologiczny. Ożóg, Jan SJ (trans.). Kraków.*
- O'Collins, Gerald – Farrugia, Edward G. SJ. 2002. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim.przeł Jan Ożóg SJ, Barbara Żak. Kraków 2002.*
- SJP.PWN. Słownik języka polskiego. <https://sjp.pwn.pl/>.*
- Tresidder, Jack. 2005. Słownik symboli. Stokłosa, Bożenna (trans.).Warszawa.*
- Vorgrimler, Herbert, 2005. Nowy leksykon teologiczny. Warszawa.*
- WSJP. Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/>.*

Secondary Literature

- Bogacki, Michał. O Piaście i Popielu, czyli zabawa w głuchy telefon. <https://wczesnesredniowiecze.pl/artikul,156,o-piascie-i-popielu--czyli-zabawa-w-gluchy-telefon.html>.*
- Campisi, Tiziana. 2025. Co jest ukryte w pectorale Leona XIV? <https://www.gosc.pl/doc/9255383>. Co-jest-ukryte-w-pectorale-Leona-XIV.*
- Czym są relikwie? Na czym polega kult relikwii?. 2022. <https://dorzeczy.pl/religia/380383/czym-sa-relikwie-na-czym-polega-kult-relikwii.html>.*
- Forstner, Dorothea OSB. 1990. Świat symboliki chrześcijańskiej. Zakrzewska, Wanda – Pachciarek, Paweł – Turzyński, Ryszard (trans.).Warszawa.*
- Golachowska, Ewa – Zielińska, Anna (eds.). 2011. Konstrukcje i destrukcje tożsamości. T. I. Wokół religii i jej języka. Warszawa.*
- Ivanič, Peter. 2024. The Life of St. Constantine-Cyril and the Veneration of his Relics. Život Sv. Konštantína-Cyrila a úcta k jeho relikviám. Rome.*
- Jaworska-Wołoszyn, Magdalena – Klementowicz, Michał. 2020. Ślady misji metodiańskiej na ziemiach polskich. [Historical Traces of the Methodian Mission in Poland]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 13/2, 43-51.*
- Kościół wschodnie, katolickie i protestanckie. Relikwie Joanny d'Arc: prawdziwe czy nie? 2007. <https://www.ekumenizm.pl/koscioly/relikwie-joanny-darc-prawdziwe-czy-nie/>.*
- Krzyżanowski, Julian (ed.). 1970. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich. T. II. Warszawa.*
- Orłóń, Marian. Legenda o Piaście Kołodzieju i tajemniczych wędrowcach. https://cloud-6.edupage.org/cloud/Legenda_Pias_cie.pdf?z%3AXJ%2BkaZyJ%2FSqLhi%2Bn0%2BpnbesL%2Fbrrg401hGqf7Mz8zDou47N6dOZt9dOjviyicbG2.*
- Panic, Idzi. 2010. Tajemnica Całunu. Kraków.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia. 2005. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia. Poznań.*
- Resch, Andreas. 2006. Oblicze Chrystusa. Od Całunu turyńskiego do chusty z Manoppello. Radom.*
- Schatz, Klaus. 2001. Sobory powszechne – punkty zwrotne w historii Kościoła. Kraków.*
- Śmiałko, Agnieszka. 2007. Pogański relikwiarzyk. <https://www.niedziela.pl/artukul/51209/nd/Poganski-relikwiarzyk>.*

- Uchto, Halina.* 2018. Budowniczkowie i Patroni Europy. In *Studia – konteksty pogranicza*, 2, 129-142.
- Walczuk, Anna – Wilkowski, Ratomir.* 2013. Legendy o Piaście Kołodzieju i postrzyżynach jego syna Ziemowita. <https://www.smakizpolski.com.pl/legenda-o-piascie-kolodzieju-postrzyzynach-jego-syna-ziemowita/>.
- Wesoły, Marian.* 2020. Konstantyn filozof, czyli kto? [Constantine the Philosopher, Who Was He?]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 13/2, 22-34.
- Zgólkowa, Halina.* 1983. Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa. Poznań.
- Zozulák, Ján.* 2016. Byzantská filozofia. Plzeň.
- Zozulák, Ján.* 2017. Štúdium byzantskej filozofie v Európe a na Slovensku [The Research of Byzantine Philosophy in Europe and Slovakia]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 10/1. 3-11.
- Relikwiarzyk św. Stanisława Kostki.* 2025. Relikwiarzyk św. Stanisława Kostki <https://artsandculture.google.com/asset/relikwiarzyk-%C5%9Bw-stanis%C5%82awa-kostki/EQHUBCAoXi0eVw?hl=pl>.

Prof. dr hab. Elżbieta Skorupska-Raczyńska
The Jacob of Paradies Academy
Department of Humanities
Chopina 52
Gorzów Wielkopolski
Poland
rektor@ajp.edu.pl
ORCID ID: 000-0002-6236-6302